

Постать та духовна праця «полтавського родимця Паїсія» (як він сам себе називав) знайшла глибокий відгук у житті й творчості багатьох церковних і культурно-освітніх діячів в Україні — наприклад, митрополит Іларіон (Іван Огієнко), який написав і опублікував велику розвідку про нього: *Старець Паїсій Величковський. Його життя, праця та наука*. Вінніпег 1975; передрук під зміненим заголовком: Митр. Іларіон (Іван Огієнко). Життя старця Паїсія // Митр. Іларіон (Іван Огієнко). *Життєписи великих українців*. Київ 1999, с. 127–239.

Олександра Цалай-Якименко

ІГНАТІЙ ПОЛОТНЮК (у соту річницю від дня смерті)

24 квітня сто літ тому у Станіславові помер диякон місцевої катедри, подвижник дяківської справи, організатор дяківської Спілки у Галичині, засновник і видавець часопису *Дяківський глас*, автор ґрунтовного посібника з практичного вивчення церковного співу *Напівник*. Останню шану на похороні 26 квітня під проводом о. архидиякона Литвиновича у супроводі багатьох священиків і хору під орудою композитора Дениса Січинського віддали покійному численні парафіяни, учні і соратники.

Ігнатій Полотнюк вийшов з Кристинополя — невеликого містечка на Львівщині. Його батько Іван був також дяком і навчався у співця Возняковського у місцевій монастирській школі славетного Кристинопільського монастиря оо. Василіян, які переселились з Почаєва після польського повстання 1831 року і захоплення Почаївського монастиря російськими православними. 1850 року він одружився з Марією з Ключова, який був приєднаний до Кристинополя. 29 грудня 1856 року у них народився син Ігнатій. Початок шкільної науки розпочав у Ключові, потім навчався в Кристинополі. Церковному співу навчався спершу у батька, а пізніше у відомого дякоучителя Симеона Рибак в Боратині. На підставі нотних азбук, що їх друкували василіяни як додатки до своїх Ірмолоїв, уклав короткий посібник з елементарної музичної грамоти *Алфавіт ірмологісанія* і долучив його до рукописного нотного Ірмолая останньої чверті XVII ст.¹ Створення цього рукопису деякий час помилково приписувалося згаданому Симеонові Рибаку², і на цій підставі почали вважати, що *Алфавіт ірмологісанія* Симеона Рибак є однією з найдавніших збережених пам'яток музично-теоретичної думки в Україні³.

У дяківській школі Симеона Рибак у Боратині Полотнюк пройшов ґрунтовну практику, а згодом продовжив навчання у дяка Тимофія Хомина з Поториці. Свого часу він був управителем хору в Ставропигійській бурсі у Львові, а пізніше заснував *нотне пініє* у Хлібниках та Сокалі. У Хомина Ігнатій навчався задля вступного іспиту до учительської семі-

¹ ЛНБ, МВ 28.

² *Нотолінійні рукописи XVI–XVIII ст.* / упоряд. Ю. Ясиновський, за уч. О. Дзьобана. Львів 1979, с. 51, № 83. Пізніше ця помилка була виправлена: Ю. Ясиновський. *Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої 16–18 століть*. Львів 1996, с. 197, № 205.

³ В. Іванов. *Навчання церковного співу в Україні у IX–XVII ст.* Київ 1997, с. 188–194.

нарії. Але поки дійшло до вступного іспиту, він зайняв посаду заступника учителя у народній школі у Бендюзі, де крім читання, писання та арифметики, дітей навчали ще й церковного співу. Там створив хор, «що міг ся ним гордити і виступати»⁴.

1872 року звільнилася посада церковного співця у Кристинополі і Полотнюк залишає вчительство та приймає цю посаду на прохання оо. Василян 16-річним юнаком. Продовжує займатися самоосвітою, чому сприяли йому оо. Василяни.

1874 року організував хор, який притягував не лише українців, а й поляків. Останні заздрили українцям за «красоту їх богослуження»⁵. 1876 року І. Полотнюк отримав високу оцінку своєї дяківської праці. Та цього ж року його забирають на три роки до війська. Йому пощастило, бо військову службу відбував у Львові. У вільні від служби хвилини Ігнатій заходив до Духовної семінарії, Ставропігію, до собору св. Юра і постійно вдосконалював свій спів. У церкві св. Юра він познайомився з колишнім дяком Микитою Гетьманом, який багато зробив для піднесення дяківського співу, у якого, між іншим, церковного співу навчався один з кращих галицьких літургістів о. Ізидор Дольницький⁶. Пізніше в І. Полотнюка виникає задум створити посібник для практичного засвоєння монодійного церковного співу, який би орієнтувався на реальну практику, використовуючи при цьому і давніші традиції ірмолоїного співу. За цим задумом стояло тверде переконання, що потрібне «однообразне пініє церковне, бо як кожний стане біля своєї кантички співати, то виходить деколи чиста комедія». Так, власне, і виник його *Напівник церковний*, що вийшов друком у Перемишлі 1902 р.

Служба в армії проходила успішно. Деякі особи пропонували йому служити у війську 12 років й отримати кваліфікацію державного чиновника, але любов до церковних служб і Церкви виявилася сильнішою. Після завершення служби на прохання ігумена Антонія Кучинського повертається до Кристонополя.

У 1880 р. І. Полотнюк одружується з Катериною Градюк, дочкою Івана Градюка і Теклі Тушкарської. З цього часу він займається двома важливими справами: виконанням дяківських обов'язків при церкві та відновленням після пожежі батьківської хати і господарки. Активно займаючись господаркою (побудував нову хату, господарював на 18 моргах орної землі, утримував пасіку), він займався (переважно зимовою порою) заснуванням хорів у сусідніх місцевостях Ключові, Нисмичах,

⁴ Дяківський глас (1903/5) 68.

⁵ Там само, с. 69.

⁶ Про Микиту Гетьмана див.: *Отець Ісидор Дольницький: Богослов, літургіст, святий*. Львів 2002.

Угринові, Цеблові, Боратині, Жабчому, Королівці, Сільці, Ольшаниці, Ботятичах, Креховичах, Новосілках⁷. Тож багато працював для Церкви та народу, свідчення чого було відкриття читалень 1884 р. у Ключові та Кристинополі. Тоді ж, у 1884–1886 роках, у Кристинопільському монастирі він провадив дяківські курси й учні його школи склали іспит у митрополитальній консисторії.

Для поліпшення суспільного становища дяків посол Василь Ковальський виступає з відповідною заявою в австрійському парламенті. Щоб налагодити цю справу природним шляхом, потрібно було зацікавити також самих дяків і знайти людину, яка б очолила цей рух. Здібним і охочим до цієї справи виявився Ігнатій Полотнюк.

25 лютого 1885 року він подає до газети звернення до дяків Перемишльської єпархії, на підтримку цієї справи. Познайомився з о. Василем Чернецьким із Сільця, який виявив велику прихильність до дяківської справи. Разом з о. Чернецьким 30 квітня 1885 р. скликали дяків на перше віче до Кристинополя, на якому о. Чернецького було обрано головою Дяківського комітету, а Ігнатія — секретарем. І тут же йому було доручено розпочати відповідну акцію у справі поліпшення стану дяків. На наступних зборах, що відбулися 14 червня 1887 року у Львові і на які з'їхалося близько 100 дяків, Полотнюка знову обирають секретарем Комітету. Працюючи над статутом Товариства дяків, він звернув увагу на м. Станіславів, «якому то городу надано руского єпископа» після акредитації там Станіславівської єпархії⁸. 1887 р. він займає посаду церковного півця при катедральному соборі у Станіславові і вже наступного року відкриває власну школу дяків, а також багато працює над створенням і вишколенням церковного хору.

Ставши управителем церковного хору в Станіславові, Ігнатій Полотнюк вирішив створити ширші курси дяківства для молодих кандидатів. Починався курс 1 вересня і тривав 8–10 місяців. Курс для старших дяків тривав 3–4 місяців і також починався 1 жовтня⁹.

І. Полотнюк був членом багатьох товариств, а також засновником товариства «Руська хата» для станіславівських міщан¹⁰.

На особливу увагу заслуговує його *Напівник церковний*, виданий «новішими нотними знаками»¹¹. Це видання, що вийшло з-під пера церковного співця і дяка, не тільки стало практичним посібником з вивчення музичної грамоти і церковного співу, але й надавало можли-

⁷ І. Полотнюк. Об однообразності церковного пінія // *Дяківський глас* (1897/1) 7.

⁸ *Дяківський глас* (1903/5) 71.

⁹ *Вісник Станіславівської єпархії* (1894/8) 101.

¹⁰ *Дяківський глас* (1903/4) 50.

¹¹ *Дяківський глас* (1903/5) 71.

вість самостійної праці. На думку доброго знавця церковного співу, його історії і теоретичних основ, отця Порфирія Бажанського тут не лише впадає в око точність викладу матеріалу (що само по собі теж є важливим компонентом подібних посібників), але його новизна полягала і в тому, що чимало мелодій були знані лише по слуху, з пам'яті, і тому у церковному співі не було *єдонообразія*¹². Заслуга Полотнюка полягала в тому, що він поклав ці мелодії на ноти і зробив їх доступними широкому загалу дяків і мирян. П. Бажанський відзначив тут наступні новаційні елементи:

поправлені *гласоударєня* (тобто, наголоси у словесному тексті співпадають мелодичними цезурами;
на ноти покладені припиви стихів і воскресних самогласних стихир;
виправлені наславники;
подобні гласи «О дивное чудо» гласу 1 та «Кими похвальними» гласу 2. мають аплікацію стихир інших свят;
всі гласи подобні подані в одному розділі (як це було у давніх Ірмологіонах, але затратилося у виданнях XIX ст.);
є також святкові прокимени, а прокимени великопостні дещо спрощені;
для пісні Іайї «С нами Бог» подано також нові мелодії;
болгарські гласи добре скомплектовані і мають наславники;
до скомплектованих сидальних додані наславники;
додані величання св. Григорію Богослову та Іоану Златоустому;
прокимен «Всякое диханіє» виправлений задля однотипності, а кондаки отримали свої наславники;
додані припиви до катавасій 8 гласу;
для «Величай душе моя» і великого славословія додано по ще одній мелодії;
є також припиви на 9-й пісні канонів на свята;
на ноти покладено великий відпуст;
поданий повний і виправлений воскресний (недільний) канон.

Усі ці новації підносять цінність *Напівника* Ігнатія Полотнюка і, як зазначав П. Бажанський, «як високо сягнув би наш церковний спів, якби наші дяки знали ноти, та могли скористатись цим витвором І. Полотнюка»¹³.

Для запису мелодій *Напівника* І. Полотнюк використовував нову італійську нотацію (крутлу, білу), що не було властивим для церковного співу. При цьому йому вдалося передати нотні тексти у значно кращій, формальній, ритмічній і мелодійній будові, розширивши й усистематизувавши пісенний матеріал, ніж це було раніше¹⁴.

¹² Дяківський глас (1903/5) 72–73.

¹³ Там само.

¹⁴ Мирон М. Федорів. *Українські богослужбові співи*, т. 3. Івано-Франківськ 1997, с. 50.

Для поліпшення дяківської справи Ігнатій Полотнюк створив і спеціальний часопис Товариства дяків — газету *Дяківський глас* (1895), був його першим редактором і видавцем до 1903 р. «Пора уже есть країна, писав він, щоби ми могли за нинішнього нашого пониження, упадку і бідноти видвигнутися і прийти знову до давньої поваги, знання, чести і добробуту, бо повага дяків, есть повагою церковно-народною!»¹⁵. На сторінках газети обговорювалися нагальні справи дяківства, захищалися їхні права, докладалися зусилля для підвищення їх соціального статусу і т. п.¹⁶

На сторінках видання зустрічаємо різноманітні статті, у яких подавалися історичні відомості про церковний спів, пояснення до церковного Уставу, біографії визначних дяків Галичини, загальномузична тематика. Постійне місце у часописі було відведено відомостям з дяківських Товариств галицьких епархій, у яких йшлося про проведення деканальних зборів чи засідань відділу Товариства взаємної допомоги дяків, друкувалися протоколи цих зборів. Цікавою сторінкою часопису була рубрика «Новинки» — калейдоскоп цікавих розмаїтностей, який охоплював не тільки церковне життя, але й життя сільської та міської громади.

Помер Ігнатій Полотнюк у віці 47 літ 24 квітня 1903 року у Станіславові.

Зоряна Валіхновська

¹⁵ Дяківський глас (1895/1) 5.

¹⁶ Леся Мороз. Церковно-музична тематика на сторінках часопису «Дяківський глас» // *Калюфуніс: Збірник статей з історії церковної монодії та гимнографії* 1 (Львів 2002) 313–316.